

NÉMETHNÉ PÁL KATALIN

Trendek és kockázatok

A konzervatív gondolkodású ember ismeri a múltat és hasznosítja annak tanulságait a jelenben, de ez nem jelenti azt, hogy ne nézne a jövőbe. Sőt, erősen érdekelt a jövőbenezésben, hiszen életét, sorsát csak úgy tudja kézben tartani, ha felkészül a kihívásokra, a változásokra, nem hagyja magát az események által sodortatni. A konzervatív jövőbelátás is igényli persze a fantáziát, de elsősorban szigorú módszertanon alapuló, sokoldalú megközelítés alapján készített prognózisokra támaszkodik – lehetőleg több ilyenre is –, és ezek ismeretében maga vonja le a maga számára releváns következtetéseket.

Ilyesfajta forrás lehet a Világgazdasági Fórum davosi konferenciájára évenként elkészített Globális kockázatok jelentés (Global Risks Report) (a továbbiakban: Jelentés), amelyből a 2016 évi már a tizenegyedik a sorban.

A Jelentés üzleti vezetők, a kormányzati és a tudományos szféra, NGO-k (nem kormányzati szervezetek) és nemzetközi intézmények szakértőinek kérdőíves megkérdezésén alapszik. Az idén 933 megkérdezettből 742 küldött vissza értékelhető kérdőívet, 22%-uk Európából, 17% Észak-Amerikából, 12% Latin-Amerikából, 11% a kelet-ázsiai és csendes-óceáni térségből, a többiek a világ egyéb régiói (Közép- és Kelet-Kelet, Észak- és Szub-szaharai Afrika, valamint Dél-Ázsia) között oszlottak meg. A Jelentés készítői nagy hangsúlyt helyeztek arra, hogy az ifjúság hangja kellően erős legyen a megkérdezés során. Ezt el is érték, mert a válaszadók 26%-a 30 év alatti volt. A magasabb korosztályok rendre csökkenő arányban képviseltették magukat, a 60-69 év közöttiek a válaszadók 8, a 70 felettiek 6%-át tették ki.

Elmondhatjuk tehát, hogy a Globális kockázatok jelentés meglehetősen sok oldalról érkezett információkon, véleményeken alapul. Annak, aki túl szeretne lépni a magyar politika és gazdaság belterjes vitáin, érdemes áttanulmányozni e jelentést, és ennek fényében újragondolni hazánk helyzetét és lehetőségeit. Ehhez kíván egy kis ízelőt adni ez az írás.

A Jelentés készítése során két időtávra kértek véleményt a várható veszélyekről a szerkesztők: globális kockázatnak azt a bizonytalan eseményt nevezték, ami – ha bekövetkezik – a következő tíz évben jelentős negatív hatást gyakorol az országok vagy gazdaságok számottevő csoportjára. Globális trendnek pedig azt a hosszú távú mintázatot tekintették, ami már felismerhető a folyamatokban, és később hozzájárul a globális kockázatok kifejlődéséhez, vagy megváltoztatja a köztük fennálló viszonyt. A globális kockázatokat is megkülönböztették aszerint, hogy rövid időn – 18 hónapon – belül okoznak-e

komoly gondot, vagy hosszabb távon, tíz éven belül. Az előbbiek nyilvánvalóan azok, amelyek már ma is az újságok címlapjain szerepelnek, mint például a kényszer-migráció, az államok közötti konfliktusok, vagy a kiber-támadások. Ezek már ma is erősen befolyásolják a gondolkodásunkat és az érintettek cselekvéseit is. A hosszabb távú kockázatok a mögöttük meghúzódó fizikai és társadalmi trendek következményei, mint például a klímaváltozás enyhítése, illetve a hozzá történő alkalmazkodás kudarca, a vízellátási és az élelmiszerválságok. A szélsőséges időjárási események, vagy a szociális bizonytalanság mind rövid, mind hosszú távú kockázatként megjelent, mivel a válaszadók feltételezték, hogy gyakoriságuk és intenzitásuk a jövőben nőni fog. Érdemes megfigyelni, hogyan változott a globális pénzügyi válság előtt, a helyreállítás után és azóta a legfontosabbnak tartott kockázatok megítélése.

Az öt legvalószínűbbnek tartott kockázat sorrendje:

2007

Kritikus informatikai infrastruktúra leállása
Krónikus betegség a fejlett világban
Olajár-sokk
Kína kemény gazdasági földetérése
A pénzügyi eszközök elértéktelenedése

2010

A pénzügyi eszközök elértéktelenedése
6% alá lassuló kínai növekedés
Krónikus betegség
Költségvetési válságok
Globális kormányzati rések

2013

Súlyos jövedelmi különbségek
Tartós költségvetési egyensúlyhiányok
Növekvő üvegház-gáz kibocsátás
Vízellátási válságok
Rosszul kezelt előregedés

2016

Tömeges kényszer-migráció
Szélsőséges időjárási események
Sikertelen alkalmazkodás a klímaváltozáshoz
Regionális kihatású államközi konfliktusok
Nagyobb természeti katasztrófák

Az öt legsúlyosabb következménnyel járónak tartott kockázat sorrendje:

2007

A pénzügyi eszközök elértéktelenedése
A globalizáció visszaszorulása
Államközi és polgárháborúk
Járványok
Olajár-sokk

2010

A pénzügyi eszközök elértéktelenedése
A globalizáció visszaszorulása
Olajár-csúsz
Kronikus betegség
Pénzügyi válságok

2013

A pénzügyi rendszer összeomlása
Vízellátási válságok
Tartós költségvetési egyensúlyhiányok
A tömegpusztító fegyverek terjedése
Sikertelen alkalmazkodás a klímaváltozáshoz

2016

Sikertelen alkalmazkodás a klímaváltozáshoz
Tömegpusztító fegyverek
Ívóvízhiány
Tömeges kényszer-migráció
Súlyos energiaár-sokk

2016 legvalószínűbb kockázata, a tömeges kényszer-migráció a korábbi években nem jelent meg a lista első öt helyén, ez tehát új fejlemény. A szélsőséges időjárási események és a klímaváltozás problémái azonban már évek óta a legvalószínűbb kockázatok között szerepelnek. A természet, mint kockázati tényező idén megjelenik az egyéb katasztrófák (földrengések, cunamik, vulkánkitörések, mágneses viharok) formájában is.

A kockázatok bekövetkezésének valószínűsége részben együtt mozog az általuk okozandó kár súlyosságának megítélésével, de vannak eltérések is. Sajnos, a megkérdezett szakértők nagy esélyt adnak annak, hogy az emberiség nem képes mérsékelni a klímaváltozás hatásait és nem is képes alkalmazkodni hozzá. Ez hatalmas pusztítást okozhat az emberi életben és életkörülményekben. Hasonlóra lehet számítani a tömegpusztító fegyverek bevetésekor, szerencsére ennek jóval kisebb esélyt adnak, még a nagyon is lehetségesnek tartott államközi konfliktusok bekövetkezése esetén is. Az ívóvízhiány részben a klímaváltozás következménye lehet, de a

vízminőség egyéb okból – szennyezés, fertőzés következtében – bekövetkező romlása szintén azt jelenti, hogy az adott vízkészletől függő térség lakosai nehezen – vagy egyáltalán nem – jutnak tiszta vízhez.

A következő másfél év legnagyobb gondját a kényszer-migráció (52%²), az államok válsága, vagy összeomlása (28%), az államközi konfliktusok (26%), a munkanélküliség és alulfoglalkoztatás (26%), valamint a nemzeti kormányok bukása (25%) jelenti. A tízéves periódus főbb kockázata a vízellátási válságok (40%), a környezetváltozáshoz való alkalmazkodás, vagy a mérséklés kudarca (37%), a szélsőséges időjárási események (26%), az élelmiszerválságok (25%) és a mély szociális válságok (23%) lehetnek.

A toplistán túlnézve: összesen 29 kockázati tényezőt azonosítottak 2016-ban a Jelentés készítői. Ezek sokféle módon függenek össze egymással, fő jellemzőjük alapján öt csoportba rendezték őket.

Gazdasági kockázatok:

Pénzügyi eszökbuborék nagy nemzetgazdaságban
Defláció nagy nemzetgazdaságban
Fontos pénzügyi intézmény, vagy mechanizmus kudarca
Kritikus infrastruktúra kudarca, hiánya
Költségvetési válság kulcs-országokban
Magas strukturális munkanélküliség, illetve alulfoglalkoztatás
Súlyos energiaár-sokk (emelkedés vagy esés)
Kezelhetetlen infláció

Környezeti kockázatok:

Szélsőséges időjárási események
A klímaváltozás mérséklésének elmulasztása, vagy az alkalmazkodás hiánya
Nagyobb biodiverzitás veszteség, vagy ökoszisztémák összeomlása
Jelentős természeti katasztrófák
Ember okozta környezeti katasztrófák (pl. olajömlés, radioaktív szennyezés, stb.)

Geopolitikai kockázatok:

Nemzeti kormányzatok kudarca (pl. a törvény uralmának kudarca, korrupció, politikai patthelyzet, stb.)
Regionális hatású államközi konfliktusok
Nagyszabású terrortámadások
Államok összeomlása, válsága (pl. polgári konfliktus, katonai puccs, államcsőd, stb.)
Tömegpusztító fegyverek

Társadalmi kockázatok:

Várostervezési kudarok
Élelmiszerválságok
Nagy-tömegű kényszer-migráció

Mély társadalmi bizonytalanság
Fertőző betegségek gyors és tömeges terjedése
Vízellátási válságok

Technológiai kockázatok:

A technikai haladás ellentmondásos következményei
Kritikus informatikai infrastruktúra leállása
Súlyos adatlopás, vagy csalás

A globális trendek nagyjából a fenti kockázatok hosszú távú következményeit foglalják össze. Ezek a következők:

- Előregedő népesség
- A nemzetek feletti szervezetek változása
- Klímaváltozás
- A természeti környezet romlása
- Növekvő középosztály a fejlődő gazdaságokban
- Erősödő nemzeti érzékenység
- A társadalmi polarizálódás erősödése
- Krónikus betegségek terjedése
- A kiber-függőség fokozódása
- Növekvő földrajzi mobilitás
- Erőközpontok eltolódása
- Városiasodás

A Jelentés az egymással sokféle módon összefüggő kockázatok által kirajzolt globális kockázati tájkép három csomópontját mutatja be: az állampolgárok szerepének változását, az élelmiszerbiztonságot és a globális betegségeket, járványokat. Az elsőt érdemes egy kissé részletesebben is megismerni, mivel itt jól látszik, hogy a különféle kockázatok hogyan hatnak egymásra.

A *fel(nem)jogosított állampolgár* ((dis)empowered citizen) a technológia fejlődése nyomán könnyebben jut információhoz, kommunikál és szervezkedik. Ugyanakkor az egyének, a civilszervezetek, társadalmi mozgalmak egyre inkább úgy látják, hogy kiszorulnak a hagyományos döntéshozatali folyamatokból és egyre kevésbé érzik képesnek magukat arra, hogy befolyásolják a hatalom intézményeit, vagy akár csak meghallgatásra találjanak náluk. Az emiatt kialakuló mély társadalmi instabilitás egyre nagyobb kockázatot jelent. Valójában a régi társadalmi berendezkedés megingása önmagában nem jelent gondot ott, ahol új, hatékonyabb társadalmi egyensúlyhoz vezet a politikai és szociális intézményrendszer átalakítása révén. Sok társadalom igyekszik a halmozódó feszültségeket megoldást kereső párbeszédbe csatornázni. Hagyományos formái ennek petíciók szervezése, aláírása, politikai csoportok támogatása pénzzel, aktivista tevékenységgel, részvétel a választási kampányban. De nem minden társadalom működtet konstruktív mechanizmusokat a változási igé-

nyek kezelésére. Van, ahol kétségbeesetten sietnek lezárni a vitákat, megfojtani a fennálló szerkezetet megkérdőjelező személyeket, csoportokat. Egyes államokban a békés tömegdemonstrációt is fenyegetésnek tartják. A társadalmi instabilitás tehát nem azért keletkezik, mert a polgárok változásokat akarnak, hanem azért, mert nem találnak békés utat ennek kifejezésére, elérésére, ezért jelent kockázatot. A társadalmi instabilitás magában foglalhatja a kormányzat legitimitációjának megrendülését, a szociális polarizáció erősödését, a reformok politikai ellehetetlenülését, esetleg az ország kormányzati rendjének felbomlását. Az üzleti szféra érdekei szilárd társadalmi és politikai környezetet igényelnek, hogy a tranzakciók tervezhetőek legyenek. A társadalmi nyugtalanság növeli a működés költségeit és befektetési kockázatot, a bürokratikus akadályokat és alássa a helyi hálózatokat, tehát veszteséghez, a befektetett tőke erodálásához vezet.

A társadalmi struktúrák átalakulásának igényét többféle tényező okozhatja. A gazdasági tényezők közé tartozik a társadalmi egyenlőtlenség, a tartós munkanélküliség, a korrupció, a romló gazdasági környezet. Az arab tavasztól kezdve az európai megszorítás-ellenes mozgalmakig az emberek hangosan kifejezték, hogy elégük van a torz, nem befogadó politikai és gazdasági rendszerekből. A növekvő egyenlőtlenséget figyelmen kívül hagyó politikák kevésbé fenntartható gazdasági növekedésre, gyengülő társadalmi kohézióra és a demokratikus folyamatok miatt magukat megnyomorítottak érző tömegek tiltakozására számíthatnak.

Társadalmi változások iránt igényekhez vezethetnek a környezeti folyamatok is. A „klíma-igazságot” követelő mozgalmak épp amiatt jöttek létre, mert sokaknak elégük lett a világ vezetőinek tehetetlenségéből, a hosszú és korlátozott eredményeket hozó tárgyalásokból, a klímaváltozás körüli érdekharcokból. A szélsőséges időjárási események nagy hatással vannak e mozgalmak támogatására.

Társadalmi változásokat generálnak a politika fordulatai is. Az utóbbi három évben több választási és kormányzati kudarcnak lehettünk tanúi a nagyobb piacgazdaságokban, mint a megelőző évtizedben. A politikusok szimpátia-indexei romlanak, a korábbi struktúrákba jól beágyazott pártok létszáma Európaszerte hanyatlik és jól meg kell gondolniuk, milyen módon vesznek részt a választásokon. Nem állnak jobban a szakszervezetek sem. Bár Ázsiában és Dél-Amerikában erősödnek, Európában és Észak-Amerikában csökken a taglétszámuk. Az alternatív politikai pártok – közöttük sok szélsőséges, vagy nacionalista - burjánzása kihívás elé állítja a bejáratott kormányzati rendszereket. Az erősödő szeparatista mozgalmak is kevésbé stabil politikához vezetnek és rombolják a kormányzati struktúrák iránti bizalmat. A kormányok feltételezett választéképítései a globális kihívásokra – a klímaváltozástól az interneten át az élelmiszerbiztonsáig – alássa a hatóságokba

vetett bizalmat. Egyre kevesebben bíznak abban, hogy a kormányok képesek és képesek szabályok közé szorítani a nagy vállalatbirodalmak tevékenységét, például betömni az adórendszer lyukait. Sőt, mivel a kormányzati és az üzleti pozíciók betöltői forgóajtó szerűen cserélődnek, az üzleti és a politikai vezetés egyre inkább összemosisodik. Az állampolgárok úgy érzik, az ő szavukat semmibe veszik, miközben a gazdagoknak közvetlen bejárásuk van a döntéshozókhoz.

A társadalmi változásokat a technológiai fejlődés is előmozdítja. Közismert, hogy az arab tavaszban milyen szerepe volt az interneten és a mobiltelefonon folytatott információcserének és szerveződésnek. A politizálás hagyományos formáitól elforduló fiatalok a digitális technikát egyre inkább felhasználják a mozgósításra és a létező politikai struktúrák kihívására. Online tiltakozások, sztrájkok, kiber akciók, online petíciók és bojkottok szerveződnek. Bár sokan lenézik a „klikktivitást”, mint pótcselekvést, az ilyen web-alapú szerveződések gyakran offline aktivizmussal egészülnek ki. Ahogy a világot egyre inkább összekapcsolják a kommunikációs hálózatok, a tiltakozások egyre gyorsabban lépik át a földrajzi határokat és egyre messzebbre terjednek.

Az új helyzet új válaszokat igényel. A kormányzatoknak kordában kell tartani például az állampolgárok jogait korlátozó, vagy őket más módon sértő civil mozgalmakat. Persze, széles skálája van annak, hogy adott társadalom és adott hatalom mit tart közjónak és milyen változtatási igényben látja annak veszélyeztetését. De a kormányzatnak mindenképp erőfeszítéseket kell tennie a közbizalom visszanyerésére. A szokásos módszerek viszont gyakran csak tovább rontják a helyzetet. A civil társadalom cselekvési terének szűkítése, a tiltakozók demonizálása, az aktivisták zaklatása ide vezet. A technológia nemcsak az állampolgárok, de a kormányok lehetőségeit is bővíti, eszközöket ad a kezébe saját polgárainak felügyeletére, sőt akár más államokéira is. Ahogy a tiltakozó civilek egymástól tanulják a taktikákat, úgy a tiltakozók elleni fellépés is sokszor más országokból veszi a példát. Ennek nyomán persze a civilek még inkább korlátozva, kiszorítva érzik magukat, az instabilitás tovább nő a társadalomban, de akár más országokkal is konfliktushoz vezethet. A kormányzat és az üzleti szektor között is nézeteltérés támadhat az elégedetlenség helyes kezeléséről. Kialakulhat a magát jogaitól megfosztottnak érző állampolgár és a társadalmi struktúrákat védő hatalom konfliktusának egyre mélyülő ördögi köre, amely a düh egyre durvább kitérésével és a hatalom egyre durvább válaszaival jár. Nyilvánvalóan új, innovatív megközelítésre és válaszokra van szükség.

A Jelentés három területen javasol változásokat:

- 1 A kormányzatoknak lehetőségük van az állampolgárokat újból felhatalmazni a közügyekben való részvételre: ki kell nyitni a párbeszéd és a részvétel nyilvános tereit, el kell fogadniuk az átláthatóságot és az elszámoltathatóságot és be kell vonniuk az állampolgárokat a közfeladatok ellátásába. A technológiai alapú innovációk lehetővé teszik a közfeladatok menedzselésének modernizálást, amire ma már számos példa található. A kockázatok kezelésére létrehozható az érintettek közössége.
- 2 Az üzleti szektor is tehet a bizalom visszaszerzéséért. Javítani kell a teljes ellátási lánc mentén az átláthatóságot, a felelősségvállalást, a rugalmasságot olyan kérdésekben, mint a dolgozói jogok és a környezeti fenntarthatóság. Ennek során új módokon kell együttműködni az állampolgárokkal és a fogyasztókkal. A proaktivitás és a hatékonyság jegyében túl kell lépni a sokszor joggal kritizált CSR (vállalati társadalmi felelősségvállalási) modelleken.
- 3 A civil társadalomnak megvan a lehetősége arra, hogy új utakat találjon a technológia nyújtotta lehetőségek megsokszorozására és új együttműködési modellekkel erősítse a társadalom szövetségét. Javítani kell a szolgáltatások és a közös használatú terek minőségét, befogadóbb és összetartóbb társadalmi-gazdasági kereteket kell létrehozni. Jobb utakat kell találni az egyes ügyekben érintettek együttműködésére, eszmecseréjére és cselekvésére. A Jelentés több példát is hoz ilyen innovatív megoldásokra: konkrét társadalmi cél elérését szolgáló finanszírozási konstrukciót (SIB, social impact bonds), a polgári tudomány mozgalmat, ahol a digitális technológia felhasználásával a civilek is részt vesznek a kutatásban és az eredmények segítik őket a társadalmi kérdésekben való eredményesebb fellépésben, vagy a vállalatok vevőik jobb megismerését, fejlesztésekbe való bevonását célzó megoldásait.

A 11. Globális kockázatok jelentés legfontosabb megállapítása az, hogy a különféle kockázatok – a klímaváltozástól tömeges kényszer-migrációig át a negyedik ipari forradalomig – mind olyanok, amelyek nem csupán egy társadalmi szereplőt érintenek. Hatásaik enyhítése, a hozzájuk való alkalmazkodás rugalmasságot követel, és csakis az érintettek együttműködése révén valósítható meg. A Jelentések évtizedes sorozata a közös érdekek felismerését, az érintettek csatasorba állítást szolgálja a különféle területek kulcskérdései mentén. Az ideai anyag a közös cselekvés szükségességét, a nagyobb rugalmasságot és a változtatások iránti motivációt helyezi a középpontba mindannyiunk jobb jövője érdekében.

Forrás: World Economic Forum: The Global Risks Report 2016. 11th Edition. Letölthető: <http://www.weforum.org/reports/the-global-risks-report-2016>. Letöltve: 2016. február 9.

A jelentésben Magyarország neve csupán egyetlen, több országot tartalmazó grafikonon jelenik meg, illetve az Európa-hoz tartozó országok felsorolásában. A fenti problémák, kockázatok és veszélyek azonban minket is érintenek, legyen szó akár szélsőséges időjárási eseményekről, ember okozta katasztrófáról, deflációról, strukturális munkanélküliségről, alulfoglalkoztatásról, korrupció miatt bukdácsoló nemzeti kormányzatról, migrációról, vagy kettészakadó társadalomról. A trendek sem kerülnek el bennünket, sem a klímaváltozás, sem a romló természeti környezet, sem az elöregedés, sem a jövedelmi egyenlőtlenségek fokozódó feszültsége, sem

a többi. Ahhoz, hogy megfelelő válaszokat tudjunk adni, érdemes tanulmányozni a Jelentést, és megfogadni javaslatait az állampolgárok közügyekre gyakorolt befolyásának növelésére. Amit nem várhatunk a hatalom belátásától és engedékenységétől. Azt ki kell vívnunk, használva a civil szféra rendelkezésére álló régi és új eszközöket, taktikákat, módszereket. Ebben érdekelt és partner lehet az üzleti szektor azon része, amelyik nem a hatalom fogóajtáján jár ki-be, hanem szilárd, de a változásokra nagy megrázkódtatások nélkül reagálni képes társadalmi környezetben akar működni. ●